

QAHRAMON PSIXOLOGIYASINI OCHISHDA BADIY DETALNING O'RNI

Hamidova Muhayyoxon Obidovna,

*Namangan davlat universiteti, O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori,
filologiya fanlari nomzodi*

E-mail: hamidova muhayyoxon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev nasrida qahramon psixologiyasini ochishda badiiy detalning o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, badiiy detalning psixologik tasvirni chuqurlashtirishdagi funksiyasi, uning obraz individuallashuvdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy detal, qahramon psixologiyasi, psixologik tasvir, badiiy mahorat, obraz individuallashuvi, ichki monolog, realizm, nasr uslubi, estetik funksiya.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируется роль художественной детализации в раскрытии психологии героя в прозе Шукура Холмирзаева. Также раскрывается функция художественной детализации в углублении психологического образа, её важность в индивидуализации образа.

Ключевые слова: художественная детализация, психология героя, психологический образ, художественное мастерство, индивидуализация образа, внутренний монолог, реализм, стиль прозы, эстетическая функция.

Abstract. This article scientifically and theoretically analyzes the role of artistic detail in revealing the psychology of the hero in Shukur Kholmirezayev's prose. The function of artistic detail in deepening the psychological image, its importance in the individualization of the image is also revealed.

Keywords: artistic detail, psychology of the hero, psychological image, artistic skill, individualization of the image, internal monologue, realism, prose style, aesthetic function.

Kirish. O'zbek nasrida inson ruhiyatini badiiy tasvirlash masalasi doimo adabiyotshunoslikning dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelgan. Ayniqsa, qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va psixologik ziddiyatlarini ochishda yozuvchi mahorati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda badiiy detal muhim estetik vosita sifatida namoyon bo'lib, u orqali muallif qahramon xarakterining nozik jihatlarini ixcham va ta'sirchan tarzda ifodalaydi. Shukur Xolmirzayev nasrida badiiy detal alohida o'rin tutadi. Yozuvchi o'z asarlarida ortiqcha tasvirlardan qochib, kichik, ammo mazmunan teran detallar orqali qahramon ruhiyatini ochishga intiladi. Natijada oddiy ko'ringan predmet yoki holat tasviri katta psixologik yuklama kasb etib, obrazning ichki dunyosini yoritishga xizmat qiladi. Badiiy adabiyotda qahramon psixologiyasini ochish murakkab va ko'p qatlamli jarayon bo'lib, u turli tasvir vositalari orqali amalga oshiriladi. Shunday vositalardan biri – badiiy detaldir. Badiiy detal asarda ko'pincha kichik tasvir unsuri sifatida namoyon bo'lsa-da, u katta semantik va estetik yuklamani o'zida mujassam etadi. Ayniqsa, psixologik tasvirda detal qahramon ichki dunyosini bevosita emas, balki bilvosita ochib beruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Yozuvchi ijodining o'ziga xosligi ayni paytda ijodiy jarayonning o'ziga xosligini belgilaydi. Ijodiy jarayon har bir yozuvchida o'ziga xos tarzda kechadi. Shunday

ijodkorlar borki, ifoda yo‘sinining betakrorligi, badiiy tasvir uslubining o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. Adabiyotshunoslik, xususan, uning tarkibiga kiruvchi adabiy tanqid o‘zbek nasrchiligi taraqqiyotida Shukur Xolmirzayevning xizmatlarini alohida ta’kidlab ko‘rsatib keladi. To‘g‘ri, adib nafaqat hikoya, shuningdek, qissa, roman, drama janrlarida ham samarali ijod qilgan. Shunga qaramay, bu qalam sohibi aynan hikoya, ya’ni kichik epik janr deb hisoblanadigan badiiy shakl rivojining o‘zbek adabiyotidagi o‘rnini va mavqegini yuksaltirish bo‘yicha e’tiborga molik ishlarni amalga oshirgan. Shukur Xolmirzayevning ifodalash tarzi va ifoda yo‘sini Abdulla Qahhorga o‘xshab ketadi. U hikoyalarida kam gapiradi. Asosan, qahramonlarning o‘ziga so‘z beradi, detallardan o‘rinli foydalanadi. Yigirmanchi asrning oltmishinchi yillari boshidan milliy nasr maydoniga kirib kelgan iste’dodli yozuvchi Shukur Xolmirzayev o‘ziga xos uslubi, hayot haqiqatini obyektiv va teran badiiy ifoda etishga moyilligi o‘ziga tengdosh adiblardan ajralib turadi. U ijodiy faoliyatida qissa, roman, drama, esse janrlarida samarali ijod qildi. Shunga qaramay, u o‘zini birinchi navbatda hikoyanavis deb bilar edi. Umr bo‘yi mana shu badiiy shaklga sodiq qoldi. O‘zbek hikoyachiligini jahon adabiyoti durdonalari darjasiga olib chiqish uchun juda ko‘p izlandi, kichik epik shakl imkoniyatlarini yanada kengaytirish borasida muntazam ish olib bordi. Shukur Xolmirzayev dastlabki asarlari bilan kitobxonlar, xususan, taniqli adabiyotshunoslar nazariga tushgan edi. Uning dastlabki qissasi – “To‘lqinlar”ni “Sharq yulduzi” jurnalida o‘qigan atoqli so‘z san’atkori Abdulla Qahhor yosh qalamkashning nodir iste’dodini birinchi bo‘lib payqagan va unga: “Ijodiy ishlaringiz baroridan kelsin”, – deb xat yozgan edi. Bu adib ijodiy-badiiy uslubini o‘sha vaqtlardayoq taniqli yozuvchi Odil Yoqubov shunday tavsiflagan: “Shukur Xolmirzayev tasvirni juda quyuuq detallashtiradi, o‘zi go‘yo aralashmaydi. Xuddi rassomdek go‘yo so‘z bilan emas, bo‘yoqlar bilan ish ko‘radi... Siz o‘qimaysiz, go‘yo kartina tomosha qilasiz”. Mazkur bahoda yosh ijodkor uslubining quyidagi ikki asosiy alomati ko‘rsatilgan:

1. Badiiy ijod namunasida detallardan ko‘p va o‘rinli foydalanish.

2. Tasvir obyektivligi. Biz shu o‘rinda badiiy ifodaning obyektivligini nazarda tutgan holda, asosan, adib hikoyalarida detalning o‘rni xususida fikr yuritmoqchimiz.

Muhokama va natijalar. Detal badiiy tasvirdagi muayyan bir kichik bo‘lak (uzv) bo‘lib, uning badiiy asar qurilmasini yuzaga keltirishda o‘rni va ahamiyati nihoyatda muhim. Shukur Xolmirzayev hikoyalarini o‘rganganimizda, chindan ham yozuvchi Odil Yoqubov ko‘rsatgan xususiyat uning ijodida muhim o‘rin tutganligiga ishonch hosil qilamiz. Mazkur fikrni dalillash maqsadida uning 1960- yilda yozilgan “Notanish odam” hikoyasiga murojaat qilamiz. Hikoya yosh bir yigit, havaskor ovchi tilidan bayon qilingan. Bu asarda bir qancha detallar borki, ular asarning yetakchi badiiy

konsepsiyasini yuzaga chiqarish uchun xizmat qilgan. Bulardan ayrimlarini ko‘rib o‘tamiz:

“Jarga yaqinlashishim bilan shuvoq isi aralash tutun dimog‘imga urildi” [1,12]. Ushbu asarda ifodalangan asosiy fikr kamar (tog‘ yonbag‘ridagi kichik g‘orga o‘xshash joy) ichida yoqilgan gulxan bilan bog‘liq. Shu sababli hikoyadagi boshqa detallar ham mana birinchi tasvirga bog‘lanib asardagi ustuvor nuqtayi nazarni yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Shuvoq bilan bog‘liq detalga kitobxon asar davomida yana duch keladi: “Nam shuvoq hidi anqiydi”[1,13]. Bu endi kamar ichidagi tasvirga aloqador detal. Bu tasviriy uzvlarni muallif izohlamagan. U Odil Yoqubov qayd etganidek, tasvirni detallashtiradi-yu, voqeaga aralashmaydi, ya’ni uni izohlamaydi. Yuqorida ko‘rib o‘tilgan shuvoq bilan bog‘liq ikki detal (kamarda shuvoqning borligi va undan gulxan yoqilgani) bulut va yomg‘irga aloqador detallar bilan birlashib struktur-semiotik nuqtayi nazardan qaralganda yagona paradigmani yuzaga keltiradi: shuvoq isi aralash tutun – nam shuvoq hidi – cho‘ldan ko‘tarilgan bulut – kamar o‘rtasidagi gulxan – yomg‘ir quyishi – notanish odamning soy yoqasida shox-shabba terishi.

“Cho‘ldan ko‘tarilgan bulut” roviy nutqida berilmagan. U asardagi dialogda hikoya personajlaridan biri (noma’lum odam) tomonidan aytiladi. Bu hikoya matnidagi eng muhim detal bo‘lib, u nafaqat asardagi boshqa detallar, shuningdek, syujet strukturasi, ustuvor badiiy konsepsiya bilan chambarchas bog‘liq.

Asarning asosiy personaji, nomi ma’lum etilmagan qahramon (notanish odam)ning aytishicha, cho‘ldan ko‘tarilgan bulut “to‘kkan yomg‘ir ancha-muncha mahalda tinmaydi. Agar bulut tog‘dan pastlagan bo‘lsa, uning yo‘rig‘i boshqa edi”[1,13]. Hikoyada roviy vazifasini ham bajaruvchi personaj hayotda hali yetarli tajribaga ega emas. Shu boisdan u cho‘l tarafdin kelayotgan bulutni kshrsa-da, unga ahamiyat bermagan, oqibatda yomg‘ir ostida qolib ust-boshi shalabbo bo‘ladi. Kamardagi suhbatdoshi unga aytganidek: “Shuni ko‘ra-bilganingizda, ilgariroq o‘zingizni panaga tortardingiz, bunday qunishib o‘tirmasdingiz”[1,13]. Bu mulohazalar kamardagi “qirg‘iz bashara, lekin qoshlari quyuyq, qirq yoshlardan oshgan baquvvat kishi”[1,13] ning kuzatuvchan, tuyg‘un, xalq donoligini o‘z shaxsiyatida jamlagan dono inson ekanligidan dalolat berib turadi. Ammo bu kichik hajmli asar mazkur personajning amaliy bilimining balandligini ko‘rsatish uchungina yozilmagan. Hikoyada yozuvchining yetakchi niyatini yuzaga chiqarishda “notanish odamning soy yoqasida shox-shabba terishi” bilan bog‘liq detal muhim ahamiyatga ega. Ushbu adabiy uzvning badiiy matn tarkibiga kiritilishi insonparvarlik asosiga ega milliy urf-odat bilan bog‘liq.

Shukur Xolmirzayev bir qancha asarlari, jumladan, “Qil ko‘prik” romanida mana shu ibratli odat haqida personajlar nutqi yoxud xotirasi orqali ma’lumot bergan. Ularda

aytilishicha, mana shunaqa kamar yoki o‘rmon ichidagi kulbalarda hamisha o‘tin, tuz, gugurt kabi eng zarur narsalar ehtiyotlab saqlab qo‘yilgan. Shu joylarga kelib dam olgan yoki tunab qolgan yo‘lovchilar ushbu zaxiradan foydalanganlar va va ularning o‘rnini to‘ldirib qo‘yganlar. Bunday qadimiy udum yozuvchiga juda kuchli ta’sir qilgan. Chunki u bu kabi an’anada buyuk insoniylik alomatlarini ko‘rgan.

Asar qahramoni (roviy) noma’lum odamning shiddatli yomg‘ir yog‘ayotgan paytda kamardagi gulxan yonida o‘tirishdan oldin soy yoqasiga suv allaqaylardan olib kelgan shox-shabbalarni yugurib-elib terishini ko‘radi. U bu odamning betgachoparlighi (yigitning jala ostida qolishi ilmsizligidan ekanligini darhol aytgani) uchun yoqtirmay qolgan edi. Shu sababga ko‘ra u ”...pishiq odam. Bu o‘tinlarni uyiga olib ketadi. Eshagiyam tayyor”, – degan xayolga boradi. Ammo ko‘p o‘tmay uning odamoxunligi (gulxan yoniga o‘tirib yomg‘ir yog‘ishini tomosha qilishni taklif qilishi), mehmondo‘stligi (xurjindan olgan yohliq patir va qurutni birgalikda baham kzirishi) tufayli bu odam haqidagi fikri o‘zgaradi.

Badiiy adabiyotda detallar quyidagi tasvirlarga daxldor bo‘lishi mumkin:

a) peyzaj. Sh.Xolmirzayevning nafaqat hikoyalari, balki butun ijodida tabiat tasviri (peyzaj) muhim o‘ringa ega. Shu boisdan ham uning ixcham epick asarlaridagi tabiat manzaralari tarkibida ko‘plab detallarni uchratish mumkin: “Bu yerda tuman bor edi. Shuning uchun qor siyrak va yumshoq yog‘ardi” (“Ko‘ngil” hikoyasi). “O‘rtoq direktor xiyobondan sap-sariq barglarni qisir-qisir bosib hafsala bilan yurib keladilar” (“Bir ko‘rgan tanish” hikoyasi).

Birinchi parchadagi tasvirda detal qishga xos bo‘lgan bir alomat (tuman tufayli qorning siyrak va yumshoq yog‘ishi)ni kitobxon ko‘z o‘ngida aniq ta’sirli namoyon etgan bo‘lsa, ikkinchi tasvirdagi detal (xiyobondagi sap-sariq barglar) voqeaning kuz faslida ro‘y berganini obrazli tarzda ifoda etmoqda.

b) portret: bunga misol biz dastavval tahlil etgan “Notanish odam” hikoyasida bor: qirg‘iz bashara, lekin qoshlari quyuk kishi” – inson badiiy suvrati tasviridagi kontrast asosida qurilgan detal personajning o‘ziga xos qiyofasini gavdalanitirish ishiga xizmat qilgan.

v) interyer – adabiyotshunoslikda ekspozitsiya deb ataladigan tasvir vositasiga taalluqlidir. Ekspozitsiyada biror-bir joy (xona, uy, hovli, ko‘cha, maydon) badiiy ifoda etilsa, intyerer – yopiq binoning ichki tasviri. U “tor ma’noda binoning ichki hududi bo‘lib, o‘z ichiga shu hududga oid narsa-jihozlarni ham oladi”[4]. Bunday tasvirning hikoya, qissa, roman kabi epik janrlarda o‘ziga xos o‘rni bor.

Shukur Xolmirzayev ijodiga xos xususiyatlardan biri shundaki, u ichki tasvirdan ko‘ra tashqi tasvir, ayniqsa, peyzajga asosiy e’tibor beradi. Shunga qaramasdan, uning

asarlari, shu jumladan, hikoyalarida interyerga oid tasvirlar mavjud. Chunki inson (badiiy adabiyotda qahramon, personaj) qanchalik dashtu dalalar, tog‘u toshlarda kezmasin, albatta uyiga, ishxonasiga qaytadi. Shunday ekan, har bir yozuvchining epik ijodida boshqa tasvir usullari qatorida interyerning ham u yoki bu darajada ahamiyati bor.

Adib ijodida dastlabki asarlaridan biri – “Notanish odam”da kamar tasviri bor. Ammo uning ichki tasviri va tavsifiga o‘rin ajratilmagan. Buning sababi shundaki, ijodkor badiiy konsepsiyasida kamar ichining tasviri nazarda tutilmagan. Mazkur yaratmadan bir yil keyin – 1961 yida yaratilgan “Ko‘ngil”da esa interyerga oid ayrim chizgilar mavjud: hikoya qahramoni (u roviy vazifasini ham bajargan)ning Narzulla degan o‘rtog‘i yashaydigan uy tasvirida pechka, ko‘rpacha, pech yonidagi po‘stak badiiy ifodada o‘zaro birlashib, yozuvchi ijodiy niyatini anglashda muhim o‘rin tutadigan detal (interyer)ni yuzaga keltirgan. Bu tasvirda interyerga daxldor har bir buyumning badiiy-funksional o‘rni mavjud. Narzullaning onasi yakka-yu yolg‘iz farzandining o‘rtog‘iga ko‘rpacha to‘shashi o‘zbek ayollariga xos jonkuyarlik, e‘tibor-hurmat, mehmondo‘stlik kabi qadimiy va ibratli xislatlarni ko‘rsatyapti. Onaning pechga ko‘mir solishi birinchidan voqeaning qish fasliga tegishli ekanligini ko‘rsatsa, ikkinchidan Narzulla va uning ovchi do‘stining tog‘da nihoyatda sovqotib qaytganliklarini ham bildiradi. Bu fikrni tasvirning aynan shu o‘rnida qayd etilgan, interyerga aloqasi bo‘lmagan boshqa bir detal ham tasdiqlaydi: “Men pech yoniga – po‘stakka o‘tirib muzlab tarashaday bo‘lib qolgan shimim pochalarini o‘tga toblay boshladim”[1,16]. “Muzlab tarashaday bo‘lib qolgan shim” portretga daxldor detal bo‘lib, u qahraton qish pallasida tog‘ga yoqqan qalin qorni bosib ov qilgan qahramon suvratini aniqlashtirish maqsadida qo‘llanilgan.

Xona interyeriga oid navbatdagi ashyo – po‘stak bo‘lib, u milliy-maishiy hayot tarzining o‘ziga xosligini ko‘rsatish maqsadida badiiy tasvir doirasiga olib kirilgan. Biror-bir hayvon (ko‘pincha qo‘y) terisini oshlab tayyorlanadigan po‘stak odatda yurtimizning ovchilik, chorvachilik bilan bog‘liq hududlarida ko‘rpacha vazifasini bajargan.

Yozuvchi ijodiy-badiiy faoliyatining keyingi bosqichlarida ham interyer tasviriga nisbatan kam murojaat etgan. Bu adabiy vosita tasvir uchun zarur bo‘lgan hollarda esa imkon darajasida interyerning muxtasar – ayrim chizgilar bilangina ko‘rsatish tajribasini qo‘llagan. Biroq uning ayrim ijod namunalarida interyer tasviriga odatdagidan ko‘proq e‘tibor berilgani, uy ichidagi jihozlar mukammalroq ko‘rsatilganini ko‘rish mumkin. Buning boisi oldin aytib o‘tilganidek, qalam sohibining ijodiy maqsadi, asarning falsafiy konsepsiyasi, shuningdek, ma‘lum bir darajada asar hajmi bilan bog‘liq.

Milliy mustaqillik davrida adib hikoya janrini struktur-kompozitsion jihatdan yangilash, uning asosiy janriy xususiyatlarini saqlab qolgan holda tasvir maydonini imkon darajasida kengaytirish bo‘yicha dadil tajribalar qila boshladi.

An‘anaviy adabiyotshunoslikda hikoyaga baho, ta‘rif berilganda, birinchi navbatda uning kichik hajmga ega ekanligi ko‘rsatiladi. Shunga ko‘ra hikoya “kichik epik yoki nasriy asar” deyiladi. Shu bilan birga, mavjud darslik, lug‘at va tadqiqotlarda roman, qissa, hikoya janrlarini belgilashda uning hajmi asosiy mezon bo‘lmasligi ham aytilgan. Chunki adabiy-badiiy ijod tarixida hajmi odatdagi me‘yordan oshib ketgan hikoyalar, romandan kattaroq qissalar yaratilgan. Lekin kengroq miqyosda olib qaraganda, odatda nasr janrlarida muayyan hajm me‘yorlariga amal qilingan.

Adibning ko‘p tomlik “Saylanma”sini nashrga tayyorlagan adabiyotshunos olim, filologiya fanlari nomzodi Sayyora Xolmirzayeva (ijodkorning qizi) mazkur nashrning uchinchi jildiga kiritilgan ekspremental hikoyalar haqida shunday yozgan edi: “bu to‘plamdan joy olgan hikoyalarning deyarli uchdan bir qismi hajm jihatidan ham, badiiy niyatning ko‘lami jihatidan qissa darajasidadirki,...ularning “hikoya” deb atalishi yozuvchining kamtarligidanmi yoki hikoya janriga qo‘ygan talabidanmi, balki yozuvchining qamrovi kengayib kattaroq ko‘lam kasb etayotganidandir, har holda bu holni tadqiq etish mutaxassis olimlarning vazifasiga kiradi”[2,506]. Yuqorida keltirilgan iqtibosda tadqiqotchi uchta farazni ilgari surgan: yozuvchining kamtarligi; hikoya janriga qo‘ygan talabi; yozuvchining qamrovi kengayishi. Ushbu nuqtayi nazarlarning har biri oz yoki ko‘p darajada haqiqatni aks ettiradi. Bu o‘rinda asosiy sabab sifatida shuni ayta olamizki, adib umrining so‘nggi bosqichlarida yozgan bir qator hikoyalarida “yozuvchining qamrovi kengayib kattaroq ko‘lam kasb etayotgani” uning ushbu janr imkoniyatlarini kengaytirish istagi bilan bog‘liq.

Yuqorida qayd etilgan jildga kiritilgan asarlar ichida “Tanholik”, “Kuzda bahor havosi”, xususan, “O‘zbek bobo” hikoyalari ana shunday turkumdagi epic yaratmalar sirasiga mansub. Tabiiyki, janr hajmining kengayishi, muayyan tasvir vosita va usullarining birmuncha ko‘payishiga olib keladi. Bunday badiiypoetik alomatni 192 sahifadan tashkil topgan “O‘zbek bobo” hikoyasining muqaddimasidayoq ko‘rishimiz mumkin. Bu lavhada qarovsiz qolgan bog‘dagi peshayvon interyeri tasvirlangan:

“Peshayvon supasining lablari allaqachon yemirilib-uvalanib tushgan. Bo‘g‘otlardagi chumchuq inlaridan xas-xashak osilib yotar, tarnovlar ko‘rinmasdi. Ayvon supasi ham zaxlab ketib, unda maysalar ko‘kargan. O‘ng burchakka suyab qo‘yilgan bir o‘ram bo‘yra allanechuk qorayib ketgan va uning pastida uyum-uyum ho‘l tuproq ko‘zga tashlanadiki, bu uyumlar sichqonlarning ishi”[2,206].¹⁵ Yozuvchining 60-80 yillarda yaratilgan hikoyalaridagi detallar, shu jumladan, interyer tasvirlarini yuqoridagi tasvir bilan muqoyasa qilinganda, adabiy-badiiy faoliyatining keyingi

bosqichida ijodkor interyer tasvirida batafsillikka intilishi ko‘rinyapti. Bu esa ma‘lum bir darajada hikoya badiiy sathining kengayishi bilan bog‘liq.

g) badiiy asarda tasvir etilgan ishtirokchilar, shu jumladan, jonivorlarga aloqador bo‘lgan harakat. Detalning bunday xiliga ham “O‘zbek bobo” hikoyasidan misol topish mumkin:

“O‘ng qo‘lda uzun tushgan og‘ilxona yonidan – tosh to‘shalgan yo‘lkadan borisharkan, sigirning “fashsh” etib nafas olganini qulog‘i ildi-yu, shundoq qayrilib, qo‘lbola eshikchani ochdi. Dimog‘iga tanish mol, tezak hidi urilishi barobarida ustunga bog‘liq ola sigirning boshini burgani, ko‘zlari yaltiragani va hatto tumshuqlari tuproq – chang bo‘lganini ham ko‘rdi”[2,226]. Mazkur parchada personaj va sigir harakatlariga bog‘liq to‘rtta detal badiiy ifoda topgan: 1) sigirning “fashsh” etib nafas olgani; 2) qayrilib, qo‘lbola eshikchani ochdi; 3) dimog‘iga tanish mol, tezak hidi urilishi; 4) ola sigirning boshini burgani, ko‘zlari yaltiragani va hatto tumshuqlari tuproq – chang bo‘lgani. Badiiy detallarning bunday zanjirsimon majmuasi tasvirning haqqoniyligini kuchaytirib, matn badiiy konsepsiyasini yanada yorqin ifodalanishiga yordam bergan.

Shukur Xolmirzayev ijodi, jumladan, hikoyachiligida detal, tahlilar jarayonida ko‘rib o‘tganimizdek, yozuvchi ijodiy kredosi hisoblangan tasvir obyektivligini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etgan. Umuman, adib o‘zbek hikoyachilik san‘atini yangi, yuqori bosqichga ko‘targan yozuvchilardan biridir. Yangi betakror obrazlar yaratishga intilish, asarning kompozitsion qurilishida bir-birini takrorlamaydigan yangiliklar topish, milliy ruh yozuvchi ijodining o‘ziga xos jihatlaridir

Shukur Xolmirzayev nasrida badiiy detalning o‘rni nihoyatda muhimdir. Yozuvchi ortiqcha izoh va keng tasvirlardan ko‘ra, aniq va lo‘nda detallar orqali qahramon ruhiyatini ochishga intiladi. Masalan, qahramonning nigohi, qo‘l harakati, atrof-muhitdagi oddiy predmetga munosabati uning ichki kechinmalarini ochib berishda asosiy vositaga aylanadi. Bu esa yozuvchining lakonik uslubiga xos bo‘lib, kam so‘z bilan katta ma‘no ifodalash imkonini yaratadi.

Yozuvchi asarlarida predmet detali alohida ahamiyat kasb etadi. Oddiy buyum tasviri ham qahramonning ruhiy holatini ifodalovchi ramziy belgi sifatida talqin qilinadi. Bunday detallar orqali muallif qahramonning kechinmalarini chuqur va ta’sirchan tarzda ifodalaydi. Natijada detal obraz psixologiyasining ajralmas qismiga aylanadi.

Bundan tashqari, tashqi muhit detali ham psixologik tasvirda muhim rol o‘ynaydi. Tabiat manzaralari, ob-havo holati yoki muhitdagi mayda o‘zgarishlar qahramon kayfiyati bilan uyg‘un holda tasvirlanadi. Masalan, sokinlikni buzuvchi shamol, xira yorug‘lik yoki sukunat tasviri qahramon ichki ziddiyatlarini kuchaytiruvchi vosita

sifatida namoyon bo‘ladi. Bu holat psixologik parallelizmni yuzaga keltirib, asarning emotsional ta’sirchanligini oshiradi.

Xolmirzayev nasrida mimika va jestlarga oid detallar ham muhim o‘rin egallaydi. Qahramonning ko‘z qarashi, yuz ifodasi, qo‘l harakatlari orqali uning ruhiy holati ochib beriladi. Bu esa ichki monologga ehtiyojni kamaytirib, psixologik tasvirni yanada tabiiy va jonli qiladi. Ayniqsa, qisqa, ammo aniq berilgan harakat detali qahramon xarakterini individuallashtirishga xizmat qiladi.

Yozuvchi badiiy detalni ko‘pincha ramziy ma’no bilan boyitadi. Detal nafaqat konkret holatni tasvirlaydi, balki umumlashma xususiyat kasb etib, kengroq ma’no qatlamini yuzaga chiqaradi. Shu jihatdan qaraganda, badiiy detal Xolmirzayev ijodida nafaqat tasvir vositasi, balki g‘oyaviy-estetik yuklama tashuvchi muhim unsur hisoblanadi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev nasrida badiiy detal qahramon psixologiyasini ochishda markaziy o‘rin tutadi. U orqali yozuvchi ichki kechinmalarni bevosita bayon qilmasdan, o‘quvchiga his qildirish yo‘lini tanlaydi. Natijada asar badiiy jihatdan ixcham, ammo mazmunan chuqur va ta’sirchan tus oladi.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev nasrida badiiy detal qahramon psixologiyasini ochishning eng muhim va samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Yozuvchi lo‘nda va aniq detallar orqali obrazning ichki dunyosini chuqur yoritishga erishadi, ortiqcha izoh va bayonlardan qochadi. Natijada detal nafaqat tasvir unsuri, balki g‘oyaviy-estetik yuklama tashuvchi markaziy komponent sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday uslub qahramon xarakterini individuallashtirish, uning ruhiy kechinmalarini tabiiy va ta’sirchan ifodalash imkonini beradi hamda Xolmirzayev nasrining o‘ziga xos badiiy-uslubiy qirralarini belgilaydi.

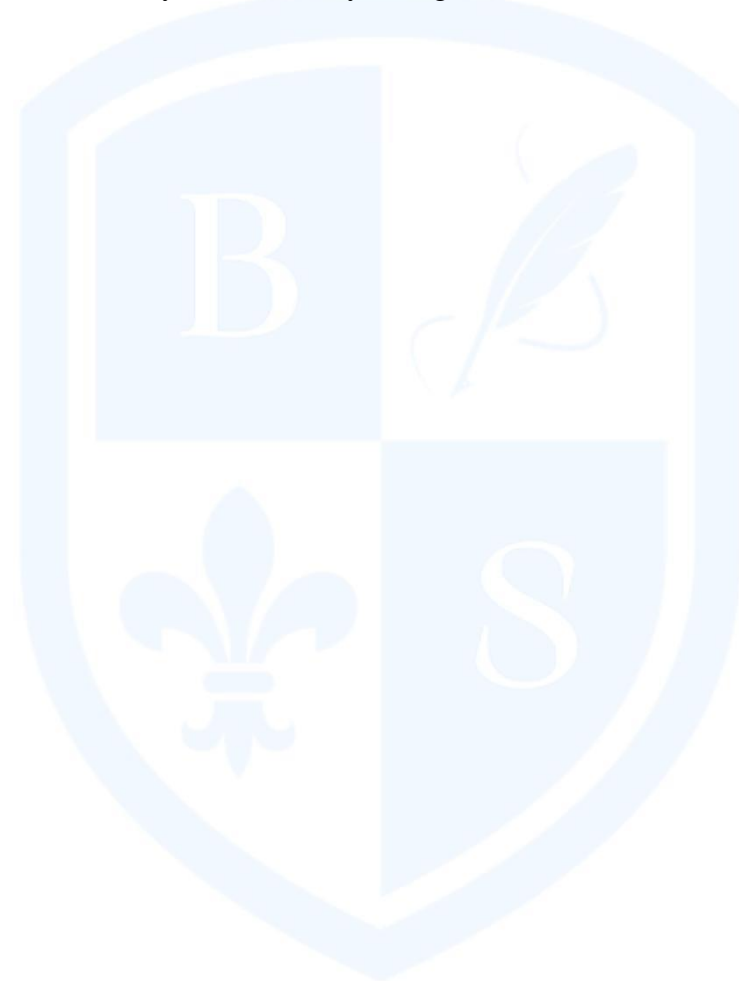
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh. Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.
2. Sh. Xolmirzayev. Saylanma. 3-jild. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.
3. B. Shukurova “Shukur Xolmirzayev hikoyalarida xarakterlar talqini” “Таълимда филологияни ривожлантиришнинг глобал масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани материаллари (Жиззах, 2021 йил 3 май, Ўзбекистон). - Жиззах. 2021. – 522 б.
4. <https://ru.wikipedia.org>.
5. Xolmirzayev Sh. Bodom qishda gulladi. Toshkent. G‘. G‘ulom nomidagi
6. Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1986.
7. Xolmirzayev Sh. Tog‘larga qor tushdi. -T. 1987.
8. Xolmirzayev Sh. O‘n sakkizga kirmagan kim bor. T. Yozuvchi. 1999.
9. Xolmirzayev Sh. Nad propastyu. Roman. (per. s uzb.) -T. Izd. Lit. I iskusstvo.1989.
10. G‘.Murodov, B.Shukurova Badiiy adabiyotning tasvir obyekti, ma’rifiy va estetik ahamiyati.
11. Models and methods for increasing the efficiency of innovative research: a collection scientific works of the International scientific conference (11December, 2021) - Copenhagen:2021

“XXI ASRDA TARIHIY ONG, FALSAFIY TAFAKKUR, PEDAGOGIK VA LINGVOMADANIY YONDASHUVLAR”

XALQARO ILMIIY-NAZARIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

12. Mirvaliyev S. O‘zbek adiblari. -T.: „Yozuvchi“, 2000.
13. Karimov N. va b. q. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. -T.: „O‘qituvchi“, 1999.
14. Q. Yo‘ldoshev, B. Qosimov. Adabiyot (7-sinf darsligi). -T.: „O‘qituvchi“, 2000.
15. www.literature.com
16. https://uz.wikipedia.org/wiki/To%CA%BBra_Mirzayev
17. <https://buxdu.uz/3-bitiruvchilar-klubi/4/4-tora-mirzayev/>
18. <https://kun.uz/15874148#!>
19. <https://tarix.uz/tora-mirzayev-1936-2020.html>
20. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/taniqli-folklorshunos-olim-akademik-tora-mirzayev-vafot-etdi.html>
21. <https://soff.uz/product/adabiyot-tora-mirzayevning-ozbek-folklorshunosligiga-qoshgan-hissasi>

UNIVERSITY
OF BUSINESS
AND SCIENCE